

ДО ПРОБЛЕМИ ВИСВІТЛЕННЯ СУЧАСНИМИ ПОЛЬСЬКИМИ ПІДРУЧНИКАМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано особливості висвітлення діяльності українських націоналістів у роки Другої світової війни на сторінках польських підручників з історії. Звернуто увагу на те, як автори цих підручників трактують українсько-польські відносини, що склалися в 1939-1945 роках та як пояснюють участь у Другій світовій війні УПА.

Ключові слова: українсько-польські відносини, польська історіографія, Організація Українських Націоналістів, український націоналізм.

С. В. Конюхов,
*Національний університет «Львовская политехника»,
г. Львов, Украина*

К ПРОБЛЕМЕ ОСВЕЩЕНИЯ СОВРЕМЕННЫМИ ПОЛЬСКИМИ УЧЕБНИКАМИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ НАЦИОНАЛИСТОВ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Проанализированы особенности освещения деятельности украинских националистов в годы Второй мировой войны на страницах польских учебников по истории. Обращено внимание на то, как авторы этих учебников трактуют украинско-польские отношения, сложившиеся в 1939-1945 годах и как объясняют участие во Второй мировой войне УПА.

Ключевые слова: украинско-польские отношения, польская историография, Организация Украинских Националистов, украинский национализм.

Serhiy Konyukhov,
*National University «Lviv polytechnic»,
Lviv, Ukraine*

TO THE PROBLEM OF MODERN POLISH TEXTBOOKS ENLIGHTENING THE ACTIVITY OF UKRAINIAN NATIONALISTS IN THE YEARS OF THE SECOND WORLD WAR

The proposed scientific survey proves that modern Polish historians evaluating the events of World War II and the participance of Ukrainian nationalists in the World War II mostly adhere to the principle of objectivity and unbiasedly submit their point of view on the past events. This conclusion is based on the reviewed papers by J. Topolski, W. Roszkowski, Ch. Brzoza, Andrzej L. Sowa. The authors of modern Polish history textbooks especially mark the Ukrainian nationalists' striving for independence, thus explaining the nature of their behaviour during the Polish-Ukrainian conflicts. Polish historians point to the significant extend of UPA's military operations. Although some Polish scholars do not express their point of view on the presented by themselves information about the OUN and UPA, in modern Polish textbooks still there is observed the evaluation of Ukrainian Nationalists' actions, which is consistent with the one offered by some Ukrainian historians. The positions towards the Polish-Ukrainian confrontation of the Ukrainian historian V. Vyatrovych and the Polish historian W. Roszkowski especially clearly coincide. Both researchers concluded that the Ukrainians of Galicia (Halychyna) suffered the same persecution and deportations, as Poles, organized their underground that served their national interests.

Polish historians point to the fact that the Ukrainians and Poles were in similar situations in the General Governorate (GG). However, once the Soviets, Poles and Germans were spreading the myth of some special Ukrainian collaborationism. This led to strained relations between Ukrainian and Polish.

There is not specified in detail the reasons for the Polish-Ukrainian confrontation in Polish history textbooks. However, R. Tozhetsky identifies the following reason as the main cause of the Ukrainian nationalists' aggression: the OUN's leadership wanted to get rid of the Polish population from their territories, because it was regarded as an obstacles to the creating the Ukrainian state. But Ukrainian nationalists did not plan its physical extermination.

The main conclusion concerning the Ukrainian-Polish opposition during the World War II (the Second World War) is as follows: the activity of the Ukrainian nationalists was not aimed at the extermination of the Polish people, but sought to create an independent Ukrainian state.

In all the analyzed textbooks it is stated the opinion that the Organization of Ukrainian Nationalists was a powerful force protecting the interests of their own country and that its leaders have made every possible effort to achieve this goal. This organization was widely supported by people, which is proved by the fact that the number of its members was constantly increasing. Polish historians have noted the power of UPA's military actions as well.

Polish historians have noted the power of UPA's military actions as well. It is pleasing that in the analyzed Polish history textbooks the facts are presented objectively and unbiasedly. The authors try to present a clear and accessible material on the events of the past, and in this context they offer the information about the OUN, UPA. Even though the information is incomplete, however, it still forms the Polish students' and pupils' opinion about the importance of Ukrainian Nationalists during the World War II.

Key words: *Ukrainian-Polish relations, Polish historiography, the Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian nationalism.*

Питання про рух націоналістів у роки Другої світової війни в нашій країні довгий час або замовчувалося, або подавалося у вигідному для радянської влади баченні. Тим часом у польській науковій літературі пропагувалася історія винищення українцями польського населення на Волині, Холмщині та Галичині, йшлося про особливо вороже ставлення до нього ОУН і УПА. У низці праць польських істориків простежувалась думка про те, що УПА проводила терористичну діяльність з метою винищення мирного польського населення, про те, що українські націоналісти задля ліквідації польського руху опору співпрацювали з німецькими окупантами. Так негативний образ УПА створили польські історики Ігнаці Блюм, Ян Герхард, Веслав Шота, Ян Цапля, Генріх Домінічак [1-5]. Після ознайомлення з працями цих науковців може скластися враження, що УПА – це злочинна антипольська сила.

Однак наукові розвідки вищезгаданих дослідників припадають на так званий комуністичний період, коли все сприймалося заангажовано – крізь призму комуністичних ідей і поглядів. Як зазначає історик Р. Грицьків, з огляду на політичний розвиток Польщі, у вивченні міжнаціонального протистояння в цій країні можна виділити два періоди – комуністичний і сучасний [6, с. 182].

Сьогодні ж, коли доступ до архівів є дещо вільнішим, коли й українські, й польські історики, використовуючи численні архівні матеріали, свідчення очевидців ще раз ґрунтовно й усебічно проаналізували події Другої світової війни, можемо помітити дещо інше трактування діяльності націоналістів узагалі й українських націоналістів зокрема. Для нас важливо простежити, чи дотримуються принципу об'єктивності сучасні науковці; чи не викривляють історію нашої держави відповідно до того, як хоче та чи інша влада. З огляду на це обрана для дослідження проблема висвітлення діяльності українських націоналістів у польській науковій літературі є актуальною й потребує розгляду. Вважаємо, що дуже важливо по-науковому обґрунтовано утверджувати об'єктивне бачення минулих подій світовою громадськістю. Адже від того, як суспільство сприймає минуле та як оцінює його, значною мірою залежить майбутнє. Щоб простежити, як саме подають історію України учням, студентам, зрештою просто громадянам Польщі, ми обрали об'єктом дослідження підручники з історії, адже саме вони призначені для студій у навчальних закладах.

Зазначимо, що сучасні українські історики не є байдужими до того, як на міжнародному рівні трактують участь українців у Другій світовій війні. Саме тому вони неодноразово ретельно опрацьовували іноземну історіографію. Наприклад, у статті «Відображення в

історичному наративі української діаспори УВО та ОУН у 1920-1930-х рр.», автором якої є В. П. Футала [7], показано внесок української діаспори у вивчення ідеології руху українських націоналістів. Ця стаття, в якій детально викладено погляди істориків діаспори на передумови створення ОУН, значною мірою пояснює й особливості діяльності українських націоналістів у роки Другої світової війни. Аналіз досліджень українською історіографією процесу формування Організації Українських Націоналістів поданий у праці Н. Надурак «Становлення ОУН в українських зарубіжних дослідженнях: історіографічний огляд» [8].

Висновки польських колег про діяльність ОУН викладені в низці наукових доробків відомого українського історика В. В'ятровича [9]. Польську історіографію польсько-українського конфлікту часів Другої світової війни подав й історик Р. Грицьків [6]. Обидва автори покликаються, в основному, на окремі наукові статті польських істориків та беруть до уваги лише польсько-український конфлікт.

Мета даного дослідження – простежити, як трактують діяльність націоналістів узагалі та вказати на особливості подачі інформації про ОУН та УПА на сторінках сучасних польських підручників.

Ця мета передбачає виконання таких завдань: звернути увагу на те, чи автори польських підручників з історії визнають значущість дій українських націоналістів узагалі; простежити, на які саме аспекти діяльності українських націоналістів звертають увагу; з'ясувати, чи відповідає оцінка українського націоналістичного руху сучасними польськими істориками тій, яку пропонують українські історики.

Про український національно-визвольний рух у роки Другої світової війни польські історіографи писали й пишуть багато, розглядаючи дії ОУН та УПА з різних ракурсів. Формування міжнародних партнерських взаємовідносин, залагодження конфліктів із сусідніми державами (з українцями, німцями, чехами, росіянами та литовцями) викликають жваве зацікавлення не лише в українських, а й у польських науковців. Однак відомості, подані в польській науковій літературі, часто сповнені протиріч, подекуди містять суб'єктивні оцінки конфліктних ситуацій. На це

неодноразово звертали увагу Л. Зашкільняк та М. Крикун [10], аналізуючи окремі наукові статті польських колег, здебільшого, так званого комуністичного періоду.

Ми ж візьмемо для огляду праці польських істориків сучасного періоду: К. Бжози та А.-Л. Сова «Історія Польщі 1918-1945», книгу В. Рошковського «Історія Польщі 1914-1993», найсучаснішу «Історію Польщі», автором якої є Р. Торжецький та «Історію Польщі» Є. Топольського, яка видана теж 2012 року. Книга Ч. Бжози та А.-Л. Сова є підручником з історії для студентів гуманітарного профілю й рекомендована також учнівській та студентській молоді загалом. Рецензенти цього підручника відзначають, що його автори намагалися уникнути будь-якої політичної заангажованості й навіть *«традиційних для польської історіографії пристрасей»* [11].

Простежимо, у якому ракурсі подають відомості про рух українських націоналістів відомі польські історики К. Бжоза та А.-Л. Сова. У їхній «Історії Польщі 1919-1945 рр.» відведено місце фактам збройних виступів УПА в роки Другої світової війни. Зокрема автори згадують про те, що групи УПА в польських воєводствах діяли активно [12, s. 602]. Однак при цьому тут йдеться про співпрацю ОУН з націонал-соціалістичною партією Німеччини, зокрема на початковому етапі війни, в 1939-1941 роках. Згідно з тезами, які подає цей польський підручник з історії, німці використовували українців для виявлення польських законспірованих підпільних діячів, які перетинали кордон. У підручнику стверджується, що українці були в Генеральному Губернаторстві (ГГ) привілейованими громадянами [12, s. 568]. Поясненням цього, вважають автори, може бути створення в травні 1940 року Українського центрального комітету (УЦК) під керівництвом В. Кубійовича, який займався громадською та видавничою діяльністю, репрезентуючи українців перед німецькою владою. Також на підтримку тези про привілейований стан українців у Генеральному Губернаторстві, на думку польських істориків, може бути той факт, що завдяки діяльності УЦК було відновлено Автокефальну Православну Церкву в ГГ, очолену митрополитом Діонісієм із двома єпископами – Іларіоном і Палладієм [12, s. 569]. Однак хочемо нагадати, що

подібні до УЦК комітети мали й поляки та євреї.

Вважаємо, що вимушена «співпраця» українців (зрештою й поляків) з німецькими окупантами не пояснювалась ідейними мотивами, а була наслідком пристосування до обставин, які склалися. К. Бжоза та А.-Л. Сова на цьому чомусь не наголошують. Видається, що вони лише констатують факти, не коментуючи їх. Вважаємо, що інформація в підручнику з історії, яку подають без належної оцінки, може сприйматися по-різному. В аналізованій «Історії Польщі» зазначено таке: *«історики Польщі не мають сумніву, що характер протистояння польського й українського народів мав організований характер; з українського боку вказівки йшли від центрального керівництва ОУН та УПА, і безпосередньо діями упівців керував Д. Клячківський (Клим Савур)»* [12, s. 602]. Ці ж автори беруть до уваги й твердження українських колег істориків про те, що напади українських націоналістів на польських осадників часто мали характер спонтанний, іноді сутички виникали й без участі збройних формувань ОУН чи УПА. Вони зазначають, що існує думка про те, що сутички поляків і українців нерідко провокувала радянська влада або німці, але самі автори не підтверджують цього [12, s. 603]. В підручнику зовсім не згадано про причини дій українських націоналістів. А саме такі відомості допомогли б польським учням, студентам об'єктивно оцінити тогочасні події взагалі й пояснити діяльність УПА зокрема.

Аналіз «Історії Польщі 1918-1945 рр.» К. Бжози та А.-Л. Сови засвідчив, що автори цього підручника вказують на значення українських націоналістів у Другій світовій війні, відзначають розмах дій ОУН та УПА, однак відомості подають неповно, іноді оминають важливі для розуміння історії факти.

Сміливим дослідженням, на наш погляд, є книжка еміграційного історика В. Рошковського (А. Альберта) «Історія Польщі 1914-1990». У ній була представлена нетрадиційна, як на польську історичну науку тих часів, концепція історії Польщі ХХ ст. [13]. Мабуть, саме тому ця праця перевидавалася вже десять разів. Останнє видання здійснено 2006 року.

Отже, простежимо, як подає відомості про українських націоналістів цей дуже популяр-

ний у Польщі історик. В. Рошковський у вступі до своєї праці зазначає, що його найновіша історія Польщі є спробою синтезу історичних відомостей [14, s. 5].

Справді, у підручнику В. Рошковського питанню українсько-польських стосунків відведено дещо більше місця, ніж у підручнику К. Бжози та А.-Л. Сови. Так, у десятому розділі «Втручання в Польщу» («Gwałt na Polsce») відзначено розмах діяльності УПА. У підрозділі «Польсько-українська боротьба» («Walki polsko-ukraińskie») сказано, що війна й окупація загострили конфлікт між поляками й українцями в Східній Галичині й на Волині. На чолі руху українського впевнено стояла група ОУН, у збройних сутичках активну участь брала УПА [14, s. 126]. Автор вказує на причини активних дій з боку поляків та українців: *«...коли УПА розпочало акцію «деполонізації», то поляки почали організовувати в Східній Галичині й на Волині самооборону або ж навіть вступати, не підкоряючись наказам АК, до відділів оборони (т.зв. «шуманшафтів»), які боролись проти українців. Ці вбивства толерували німці, також значною мірою конфлікт між поляками й українцями провокували радянські партизани, якими керували офіцери НКВС»* [14, s. 127].

В іншому ж підрозділі «Боротьба з УПА» («Walki z UPA») знову ж таки подано оцінку протистояння поляків та українців. На відміну від своїх колег Ч. Бжози та А.-Л. Сови В. Рошковський прямо стверджує: *«Неодноразово звірства провокували відділи НКВС. У відповідь групи УПА чинили вбивства польських громадян»* [14, s. 161]. Аналіз «Історії Польщі 1914-1993 рр.» засвідчує, що автор В. Рошковський намагається об'єктивно подати історію конфлікту поляків та українців у роки Другої світової війни. Він і справді прагне враховувати причини протистояння не лише з боку поляків, а й з боку українців. Опрацьовані цим істориком відповідні документи й інші матеріали дали йому змогу зробити сміливі узагальнення на відміну від Ч. Бжози та А.-Л. Сови, які намагаються бути обережними й уникати чітких висновків.

Вважаємо, що й на висвітлення історичних подій усе ж впливає суб'єктивний фактор, тобто позиція автора дослідження. Український дослідник українсько-польського конф-

лікту В. В'ятрович за допомогою документів, свідчень, конкретних фактів доводить, що провокації конфлікту все ж таки були [9], тобто позиція українського історика В. В'ятровича і польського історика В. Рошковського щодо польсько-українського протистояння збігаються. Ці історики сходяться на думці про те, що українці Галичини зазнали таких самих репресій і депортацій, як і поляки, організовували своє підпілля, яке керувалося власними національними інтересами. Незважаючи на схожість ситуації, в якій опинилися українці та поляки в Генеральному губернаторстві (ГГ), внаслідок тривалого поширення поляками, німцями та радянською стороною міфу про особливий «український колабораціонізм» стосунки між двома провідними націями ГГ (поляками та українцями) в роки війни перебували вкрай напруженими.

Сміливим дослідженням, на нашу думку, є підручник з історії, виданий 2012 р. професором Р. Тожецьким. Цей автор в одному зі своїх інтерв'ю «Газеті виборчій» зазначав: *«...на основі знаних мені польських, українських документів і усних переказів не можна визнати, що діяльність українських партизанів була спрямована в спосіб свідомий і цілеспрямований на винищення польського населення. Справді, керівництво ОУН хотіло позбутися польського населення з тих теренів, оскільки його розцінювали як переешкоду для створення української держави, однак не планувалося його фізичного винищення. Такого типу акції були часто стихійним відрухом мас і локальних командирів, у багатьох випадках акція вийшла з-під контролю УПА, в інших – не вміли чи не хотіли, на чому варто наголосити, її опанувати. Це була особливо жорстока війна, але все ж війна. Якщо говорити про геноцид, то кожне взаємне вирізання одних людей іншими є геноцидом, але з обох сторін»* [15, с. 61].

В «Історії Польщі» Р. Тожецький констатує, що в результаті польсько-українських сутичок було від 80 до 100 тисяч жертв [16, с. 262]. Показуючи розмах польсько-українського протистояння, використовуючи документи не тільки польські, а й документи ОУН, історик робить такий вислід: діяльність українських націоналістів не була спрямована на винищення польського народу, а мала на

меті створення української незалежної держави.

Вважаємо, що підручник Р. Тожецького «Історія Польщі» є достойним виданням, в якому врахована не лише позиція поляків у роки Другої світової війни, а й «правда» українських націоналістів.

Сьогодні ж важливим для українсько-польських стосунків є питання порозуміння і формування спільної, об'єктивної історії про існування українських та польських націоналістичних організацій. До і під час Другої світової війни поляки, як правило, не висловлювали бажання враховувати національні інтереси українців. Вочевидь, схожих помилок припускались й ідеологи української політичної думки того часу. Деякі спроби налагодити співпрацю у боротьбі з тоталітарним режимом СРСР можемо спостерегти вже після перемоги над Німеччиною. Р. Тожецький у своєму підручнику доводить, що, незважаючи на протистояння українських та польських націоналістичних сил у певні проміжки історії, необхідно творити нову історію, яка ґрунтуватиметься на взаємоповазі й взаєморозумінні сусідніх народів.

Не обминає питання діяльності українських націоналістів у роки Другої світової війни й автор «Історії Польщі» Є. Топольський. Він традиційно констатує, що ще до початку війни активно діяла політична організація ОУН, з ініціативи якої 14 жовтня 1942 року було утворено УПА [16, с. 262]. Сучасний історик хоч і не подає нового фактичного матеріалу, та по-своєму оригінально трактує вже відомі факти, подає свіжі концептуальні підходи до висвітлюваних подій, незаангажовано й відносно об'єктивно пояснює тактику УПА. Однак у його праці проблемі висвітлення участі УПА у Другій світовій війні відведено дуже мало місця.

Наш аналіз зазначених праць засвідчив, що польські науковці високо оцінюють організаційну активність українських націоналістів. Так, констатує, що ще до початку Другої світової війни активно діяла політична організація ОУН, з ініціативи якої 14 жовтня 1942 року була утворена УПА [16, с. 262], у польських підручниках сказано: під кінець 1942 року були створені в Східній Галичині перші відділи Української Повстанської Армії (УПА), очолювані С. Бандерою, які діяли

дуже активно [14, s. 126-127]. Описуючи події Другої світової війни, автор зазначає, що в польських воєводствах діяли збройні групи УПА, які налічували 1,5-2 тисячі осіб, не рахуючи тих, які боролись із радянською владою на східному кордоні. Дослідник Є. Топольський також стверджує, що українські націоналісти діяли дуже інтенсивно [16, s. 262]. Така думка простежується і в підручнику «Історії Польщі 1918-1945», авторами якої є К. Бжоза та А.-Л. Сова [12, s. 602].

Український історик Т. Гривул стверджує, що сприяли цьому й дії польської влади, яка вже з перших днів Другої світової війни змушувала польських патріотів боротися проти «української загрози», українського визвольного руху і проти української державності [17, с. 93]. У польських підручниках про це не йдеться. Можливо, їхні автори просто не хочуть акцентувати на цьому уваги читачів. Однак на сторінках польських підручників з історії можна натрапити на твердження про антипольські збройні виступи з боку українських націоналістів [17, с. 94]. Вважаємо, що сьогодні, попри закиди польських істориків про антипольські та антиєврейські акції ОУН, варто також звернути увагу на погроми, організовані поляками проти українського населення вже в перші місяці війни. Наприклад, відомо, що у ніч на 17 вересня 1939 р. польська молодь із «Народної оборони» планувала провести у Товмачі та інших повітових містечках масові вбивства української інтелігенції. Все ж цей задум не був реалізований, тому що деякі поляки повідомили своїх шкільних товаришів українців, а пізніше стало відомо про вступ у війну СРСР [18, с. 502]. Однак в Самбірському повіті групи, утворені з тих же членів «Народної оборони», Корпусу Охорони Пограниччя, поліції та інших організацій спалили село Жукотин і тридцять господарств у селі Недільна, здійснили вбивства людей у селах Старосамбірського повіту Верхній Лужок, Розлуч, Бусовиська, Спас, Тершів, а також у Старому Самборі [19, с. 4-5]. Антиукраїнські акції за ініціативи «Народної оборони» були проведені й у Стрийському повіті, де арештували і ставили людей перед військовим судом, звинувачуючи у шпигунстві тільки за те, що вона взута в чоботи білого кольору. На

Стрийщині, як і в інших місцевостях, польські організації вбивали селян без всякої причини [20, с. 4]. І таких фактів можна навести безліч. Вони зафіксовані на сторінках тогочасних газет, у «Літописі УПА» та в пам'яті очевидців подій. Однак автори польських підручників з історії довгий час не згадують про подібне. Можливо, тому що їм не відомі такі факти, а можливо, через те, що побоюються сформулювати «неправильну думку» про свою націю.

Проаналізований нами матеріал дає змогу стверджувати, що автори польських підручників з історії не завжди детально розповідають про діяльність борців за незалежність окупованих держав. Так, про військово-цивільну організацію ВіН (*Wolność i Niezawisłość*) під керівництвом ген. Фільдорфа («Ніла») ³ Ч. Бжоза і А.-Л. Сова розповідають небагато [12, s. 667]. Водночас в підручнику для старших класів В. Рошковського є згадка навіть про тимчасове порозуміння між УПА і ВіН, результатом якого була спільна атака проти радянського гарнізону в Грубешові 26 травня 1946 року [14, s. 161].

Загалом же, наші спостереження довели, що автори сучасних польських підручників з історії відзначають прагнення українських націоналістів до незалежності, пояснюючи цим характер їхньої поведінки під час польсько-українських конфліктів. Польські історики вказують на значний розмах бойових дій УПА. І хоч деякі польські науковці не висловлюють свого бачення на подані ними ж відомості про ОУН та УПА, на сторінках сучасних польських підручників усе ж простежується така оцінка дій українських націоналістів, яка відповідає тій, яку пропонують деякі українські історики.

Оскільки проаналізовані нами праці є підручниками з історії й зорієнтовані на учнівську та університетську аудиторію, приємно вражає те, що автори цих підручників намагалися уникнути будь-якої заангажованості. Матеріал про дії українських націоналістів у роки Другої світової війни із зацікавленням можуть сприймати і науковці, і неспеціалісти в галузі історії. Знайомство ж з питаннями, що пов'язані з українсько-польськими відносинами, які склалися в

³ Польська військово-цивільна антикомуністична організація, заснована 2 вересня 1945 року у Варшаві.

роки війни, будуть корисними й для українського читача. Відзначаючи здебільшого об'єктивний підхід польських істориків до висвітлення діяльності УПА, мусимо також вказати, що для того, щоб повніше досягнути історичну місію українських націоналістів в

роки Другої світової війни, недостатньо почерпнути інформацію лише з підручників. Цьому повинні сприяти й інші розвідки науковців, які допоможуть і полякам, і українцям більш детально дослідити діяльність українських націоналістів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Blum I. Udział wojska Polskiego w walce o utrwalenie władzy ludowej. Walki z bandamy UPA / Ignacy Blum // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1959. – Nr. 1. – S. 3-29
2. Gerhard J. Dalsze szczegóły walk z bandamy UPA i WiN na południowo+wschodnim obszarze Polski / Jan Gerhard // WPH. – Nr. 4. – S. 304-335.
3. Szota W. Z. Zarys rozwoju OUN i UPA / Wiesław Szota // WPH. 1963. – Nr. 1. – S. 163-218.
4. Czapla J. Walka z OUN-UPA w latach 1944-1947 (Kureń «Żeleznika») / Jan Czapla // Z walk przeciwko zbrojnemu podziemi 1944-1947 / Pod. red. M. Turlejskiej. – Warszawa, 1966. – S. 359-424.
5. Dominiczak H. Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945-1948 / Henryk Dominiczak. – Warszawa, 1971. – 382 s.
6. Грицьків Р. Польська історіографія українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни / Роман Грицьків // Український визвольний рух. Збірник 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – Львів, 2003. – 208 с.
7. Футала В. П. Відображення в історичному наративі української діаспори УВО та ОУН у 1920-1930-х рр. / Василь Футала // Держава та армія. Вісник національного університету «Львівська політехніка». – № 724. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2012. – С. 190-197.
8. На дурак Н. Становлення ОУН в українських зарубіжних дослідженнях: історіографічний огляд / Наталія Надурак // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 46. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2011. – С. 273-290.
9. В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна. 1942-1947 / Володимир В'ятрович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – 288 с.
10. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, Інститут історичних досліджень, Центр історичної полоністики, 2002. – 752 с.
11. Ільюшин І. І. Бжоза Ч., Сова А.-Л. Історія Польщі 1918-1945. Historia Polski 1918-1945 / Ігор Ільюшин // Укр. іст. журн. – 2008. – № 1. – С. 216-219.
12. Brzoza Cz., Sowa A.-L. Historia Polski 1918-1945 / Czesław Brzoza, Andrzej L. Sowa. – Kraków : Wyd-wo literackie, 2006. – 754 s.
13. Roszkowski W. (Andrzej Albert). Historia Polski 1914-1990 / Wojciech Roszkowski. – Warszawa, 1991. – 440 s.
14. Roszkowski W. Historia Polski 1914-1993 / Wojciech Roszkowski. – Warszawa : Wzdownictwo Naukowe PWN Sp. z o.o., 1994. – 454 s.
15. Коріння трагедії. З проф. Ришардом Тожецьким розмовляє Іза Хруслінська // Волинь: дві пам'яті. Збірка статей, опублікованих у «Газеті виборчій» / Пер. з пол. ; упоряд. М. Войцеховський. – К. – Варшава : Дух і літера, Об'єднання українців у Польщі, 2009. – 304 с.
16. Topolski J. Historia Polski / Jerzy Topolski. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2012. – 344 s.
17. Гриву Т. Польський терор проти українського населення в 1939 та в 1941 рр. / Тарас Гривул // Український визвольний рух. – Зошит 2. – Львів : МС, 2003. – С. 86-94.
18. Макух І. На народній службі: Спогади / Іван Макух. – К. : Основні цінності, 2001. – 572 с.
19. Кривавий вересень у Старосамбірщині // Краківські вісті. – Ч. 40. – 1940. – 19 травня.
20. Пахаль І. Страшні звірства поляків у Стрийщині / Іван Пахаль // Краківські вісті. – Ч. 29. – 1940. – 17 квітня.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Боряк Г. В.*, д.і.н., проф.; *Сінкевич Є. Г.*, д.і.н., проф.